Horváth Péter

Amerika!

új szemeszter, első beadandó

Gyerekkoromban valóságos bűvszó volt ez, a véghetetlen messzi szabadságot és gazdagságot jelentette. Aki nálunk világgá akart menni, Amerikába vágyott.

Amikor még velünk élt, és nem csukták börtönbe a forradalomban játszott szerepe miatt, apánk esténként a Vadölőt olvasta hároméves öcsémnek és nekem, aki már öt éves voltam, és szomjasan ittam a lebilincselő történet minden elkövetkezendő fejezetét a gyerekszobában, amelynek fehér falát mesejelenetek bekeretezett képei díszítették. Kedveltem a meséket is, a *Piroska és a farkas*t, a *Rigócsőr királyfi*t, a *Hamupipőké*t és a többi *kitalált* történetet, de a Cooper gyerekolvasmánnyá szelídített regénye a számomra mindenben túltett ezeken. A végtelen messzeség valóságossága nyűgözött le. A préri, a vége nincs erdők, a rézbőrű indiánok; odaképzeltem magam a történet helyszínére, ahogyan a gyermekmesék egyikébe sem, soha. Vadölő és Csingacsguk történetének hallgatása közben éreztem először, hogy valamiképpen rólam szól, vagy szólhatna, a történet, amely ráadásul, szemben a gyermekmesékkel, valóságosnak tűnt a számomra. Ha felnövök, ott fogok vadászni én is, ahol Vadölő járt.

Az elérhetetlennek tűnő távoli valóság léte nyűgözött le, ez mozgósította képzeletemet később is, más amerikai írók könyveinek olvasásakor, a mai napig így van ez. Hogy Amerika milyen hatalmas ország: a keleti partján felkelő nap három teljes órát halad az égbolton, míg eléri a nyugati partot. Északi csücskén tél van, déli felén nyár. Két óceán mosta partjai közt hegyek, kanyonok, sivatagok, zöld termőföldek váltják egymást. Szemben a mi megcsonkított, vasfüggönnyel elzárt, szürke kis országunkkal, amelyben egyedül a Balaton és a Bükk vidéke tűnt „vadregényesnek” a számomra.

Legutóbbi amerikai olvasmányom, Cormac McCarthy *Átkelés* című, Totth Benedek kiváló fordításában magyarul is megjelent regényében egy fiatal fiú száz lapon át követ egy farkast, míg elfogja, és újabb száz lapon hurcolja magával, pontosan meg nem határozott okból és céllal... keresztül fél Amerikán. Egyrészt ebben is ott van a megfejthetetlenül is ismerős *action gratuite*, másfelől a végtelennek tűnő tér, amely azzal az illúzióval ajándékoz meg, hogy van hová menekülni önmagunk elől.

*

Azt hiszem, legtöbbet kilenc- és tizenöt éves korom közt olvastam, tudatos válogatás nélkül, bármit, ami a kezemhez került. Edgar Rice Burroughs *Tarzan* köteteitől kezdve, amelyeket nagyapám könyvszekrényének titkos rekeszéből bányásztam elő, a békéscsabai gyermekkönyvtárból kölcsönzött *Tamás bátya kunyhóján* (Harriet Beecher Stowe írónő munkája) *és* Mark Twain *Tom Sawyer* könyvein át Jack London éneklő kutyájáig, és persze Gárdonyitól Jókaiig a magyarokat (köztük Móriczot és a felejthetetlen Fekete Istvánt) és sok franciát. Nagykamaszként sokáig éppen a franciáknál horgonyoztam le, Albert Camus volt a bibliám, mellette végigküzdöttem magam Simone de Beauvoir és Jean Paul Sartre nehezen olvasható dolgain is, annyira odavoltam az egzisztencialistákért, tizenhat éves magamat is annak képzelve. Ezután jött az *Üvöltés* című válogatás, benne az amerikai beatnikekkel.

*

De vissza a leckéhez, amellyel szeretve tisztelt professzor barátom tüntetett ki!

Miért vannak a számomra halhatatlanok közt többségében az amerikai és orosz írók, akiket nagy számbeli lemaradással követnek a franciák és a németek? Nyilván hazájuk méretei, pontosabban lakosságuk számaránya miatt. Sok-sok millió ember közt nagyobb valószínűséggel akadnak remekírók, mint a kis lélekszámú nemzetek fiai és lányai közt. (A kínaiakat nem ismerem.)

Európa írói gyakran veszik témájukat nemzetük kétezer évnél is messzebbre visszanyúló történelméből, a rómaiakat és görögöket is honfitársuknak érezvén. Az amerikaiaknak mindössze két évszázadnyi történelemmel kell beérniük. Ilyen szerény háttérrel csinálnak mégis nagy irodalmat.

Van egyáltalán kis irodalom s nagy irodalom? A nagy irodalomhoz tartoznak a kislétszámú halhatatlanok, míg a megszámlálhatatlan többség a kicsihez? Én meglehetősen pragmatikusan kezelem ezt a kérdést. Minden könyv megtalálja a maga olvasóját, és minden olvasó a magához illő könyvet, amely által gazdagabb lesz a maga módján. Nem vagyok hajlandó az olvasókat minősíteni. Jobb ember, aki magas irodalmat olvas, annál, aki Rejtő Jenőt, vagy a szerelmes ponyvaregényeket kedveli? „Minden ember abszolút kivétel" – írta Kornis Mihály barátom valahol, és én erősen rokonszenvezek ezzel a kijelentéssel.

Az úgynevezett világnyelveken alkotó íróknak erősebb esélye van a nagyok közé kerülni, mivel e világnyelveket beszélő nemzetek alakítják a

mindenkori közízlést és értékrendet. Manapság ez a trend megrendülni látszik, ahogyan maga az irodalom is folytonosan veszít népszerűségéből és társadalmi befolyásából. A Gutenberg galaxist lassan, de biztosan magába szívja az elektronikus médiakorszak alkotta Fekete Lyuk. A leköszönő generációk, melyekhez én is tartozom, világromlásként érzékelik ezt a folyamatot, noha nem tudni pontosan, mi is történik, miféle jövő érlelődik a Fekete Lyukak belsejében. Annyi már sejthető, hogy a kozmosz fekete lyukainak komoly szerepe van az új csillagok világra jöttében. (Legalábbis valami ilyesmit olvastam róluk a NET-en.)

Különböző korú gyermekeim és unokáim olvasási szokásait összehasonlítva is érzékelem a változást. Ötvenéves fiaim még olvasnak, sőt hébe-hóba vásárolnak is könyveket, többek közt úgynevezett szépirodalmat. Mindkettő mást. Kamaszunokáim már csak a telefonjukat nyomogatják, ha meg akarnak tudni valamit a világról, s benne önmagukról, vagy csak egyszerűen múlatni akarják az időt, akár egy csatajáték sűrűjébe képzelvén magukat valódi környezetük helyett.

Ami engem illet, magam is egyre nehezebben és ritkábban olvasok. Professzorom a feladat mellé ravaszul megajándékozott John Steinbeck kis kötetével, amely az *Egerek és emberek* valamint a *Lement a hold* című regényeit tartalmazza. Az elsőt Benedek Marcell, s másodikat Vas István fordította, mindketten mesterei a magyar nyelvnek. Az *Egerek és emberek*re homályosan emlékszem, erősen megragadott annak idején, és része volt abban, hogy a másság iránti megértés vágya feltétlen együttérzéssé erősödjön bennem. A *Lement a hold*-at viszont muszáj volt elolvasnom. Nehezen futottam neki, noha már az első oldalakon láttam, hogy mesterművet lapozok. Béres Attila kollégám sok évvel ezelőtt azt mondta: a remekművekben egyetlen rossz vagy pongyola mondat sincs. Ahhoz, hogy e megállapítás igazát a *Lement a hold*-ra nézvést ellenőrizhessem, angolul is el kellene olvasnom a regényt, ennek sajnálatos hiányában csak azt állíthatom teljes bizonyossággal, hogy Vas István minden magyar mondata hibátlan. De nem csak erről van szó. Vannak remekművek (és olcsó bestsellerek is!), amelyek mindjárt az első mondataikkal magukba rántanak. Más remekművek lassabban kerítenek a hálójukba, de olyan ellenállhatatlanul, mint a különálló testeket a gravitáció. Így jártam a *Lement a hold*-dal is. Első száz oldalát megszakításokkal olvastam, a hátralévő kétszázat már egyhuzamban. Nem tudtam letenni.

*

Talán már sejthető rólam, hogy a realista műveket kedvelem. Steinbeck realizmusa olyan puritán, hogy az már-már fenyegető. Csak az

van, ami van. Szék, asztal, hóesés. Minden más ezekből következik. Gyakran többszörösen összetett mondatait egyszerű szavak alkotják, mégis bonyolult világot festenek, miközben a „rossz" és a „jó", pontosabban egy megszálló hatalom és egy megszállt város harcát ábrázolják. Steinbeck hisz a mindenkori jó (vagy az emberi méltóság?) győzelmében, vagy legalábbis hinni akar abban, hogy az ember igenis méltó lehet a világmindenségben betöltött szerepéhez, amely szerint képes az örömre, és éppen ez az olykor reménytelennek tűnő akarás az, ami a szöveget ellenállhatatlan teszi – az én számomra legalábbis.

Nemrég olvastam Háy János egy interjúban elhangzott mondatát: „Az ember nem a könyvet olvassa, hanem önmagát." Igen, én magam is hinni próbálok a lehetetlenben.

*

A regény majd minden alakja tisztában van saját magával és a háború által rá osztott szerepével, amit némelyek néha borongós szkepszissel, de végül mindannyian tudomásul vesznek. E szerepek erősebbek a hajlamaiknál. A megszállóknak meg kell törniük a megszállottak akaratát, azoknak pedig ragaszkodniuk kell a szabadságukhoz. Ez a háború törvénye. De Steinbeck nagyszerűségét mutatja, hogy tudomása van a törvénynél nagyobb, kiismerhetetlenebb valami (talán a végzet?) jelenlétéről is. A városlakók első lázadóját a megszállók kivégzik. Fiatal özvegye kérlelhetetlenül meggyűlöli a városra támadó agresszorokat, míg egy este az ellenség Tunder nevű ifjú hadnagya titkon fölkeresi, a szerelmét kérve. Éppen az a hadnagy, aki a férjet kivégző sortüzet vezényelte.

„Egy kis időre nem felejthetnénk el ezt a háborút? Csak kis időre. Csak kis időre nem beszélhetnénk egymással, mint emberek... kettesben?"– kérdi a hadnagy.

Az asszony hősnői szerepének megfelelően kigúnyolja, kegyetlenül sértegeti, megalázza a szeretetért kuncsorgó katonát, aki a magányról és a sóvárgásról beszél. Ám a búcsúzáskor olyasvalami hangzik el nő szájából, ami igazán megrendíti a figyelmes olvasót.

> „Tunder előtte állt. Arca telve volt nyomorúsággal.
> – Jó éjszakát – mondta. – Isten óvjon téged. Visszajöhetek?
> Molly a falra nézett, meg az emlékeibe.
> – Nem tudom – mondta.
> – Visszajövök.
> – Nem tudom.

Tunder ránézett Mollyra, aztán gyorsan kiment az ajtón. Molly még mindig a falra bámult.

– Isten óvjon engem!”

Mire gondol itt Molly? Mitől kéri Isten oltalmát? Nyilván az ő szívében, zsigereiben is ott munkál a vágy, az óhaj, hogy legalább egy kis időre megfeledkezhessen a háborúról – akár egy ellenséges katona karjaiban, ahogyan ezt sok sortársa tette a háború éveiben, megszülve aztán azokat a gyerekeket, akikben a halálos ellenségek vére keveredik.

Molly végül nem enged a csábításnak, s az éjszaka visszatérő hadnagyot egy ollóval halálra sebzi.

*

Körülbelül a regény felénél járva jutott eszembe Camus *Pestis*e, amely egy végzetes járvány díszleteibe öltöztetve szintén a háború áldozatainak erkölcsi parancsait kutatja. Steinbeck regénye 1942-ben jelent meg, Camus ezidőtájt kezdte fogalmazni a *Pestis* első változatát. Mindkét mű jóval több az olyan „egyszerű” háborúellenes regényeknél, mint például Hemingway *Akiért a harang szól* című regénye. Steinbeck és Camus egyaránt az emberi létezés nagy kérdéseit kutatja. Steinbeck válasza egyértelmű: a lét értelme és célja: jónak lenni. Camus az én olvasatomban azt állítja, hogy se értelme se célja nincs a dolognak, de talán érdemes úgy tenni, mintha volna.

Hát én is úgy teszek, mintha bármi értelme volna a professzorom által kijelölt műveket – legalább részben – elolvasni, és írni róluk *valamit.*